

2023
Ekim

SOSYAL & BEŞERÎ BİLİMLER

Alanında Akademik
Çalışmalar
Cilt 1

EDİTÖR

Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK

gece
kitaplığı

İmtiyaz Sahibi • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni • Eda Altunel
Yayına Hazırlayan • Gece Kitaplığı
Editör • Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK

Birinci Basım • Ekim 2023 / ANKARA

ISBN • 978-625-425-218-1

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı
Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA Tel: 0312 384 80 40

www.gecekitapligi.com
gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Bizim Buro
Sertifika No: 42488

Sosyal & Beşerî Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar I

Ekim 2023

Editör

Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

COVID-19 VE KORKU ÇEKİCİLİĞİ: DEZENFEKTAN ÜRÜNLERİNE YÖNELİK GÖSTERGEBİLİMSEL BİR ANALİZ

Okan AKSU, Asuman KAYA.....1

BÖLÜM 2

DERLEME KANUNU VE TÜRKİYE BİBLİYOGRAFYASI OLUŞTURMA ÇALIŞMALARI (1934-1938)

Yunus PUSTU27

BÖLÜM 3

KÜLTÜR VE TURİZM

Serdar CEYLAN, İhsan BULUT45

BÖLÜM 4

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA KÜLTÜREL DİPLOMASİ

Nabat GARAKHANOVA77

BÖLÜM 5

ÖZGÜRLEŞTİREN EĞİTİM: PAULO FREIRE’NİN ELEŞTİREL PEDAGOJİSİ

Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU115

BÖLÜM 6

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ AİLE İÇİ ŞİDDETE YÖNELİK TUTUMLARININ YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Aygen ÇAKMAK, Nesrin AKCA, Hande ŞAHİN.....135

BÖLÜM 7

DÖNÜŞÜM YOLUNDA: SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE TOPLUMSAL ETKİ SOSYAL GİRİŞİMCİLİK NEDİR?

Şeyma Nur ÇOLAK AKGÜL, Ali ÇİMAT153

BÖLÜM 8

18. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI TAŞRASINDA YEREL GÜÇLERE DAİR BAZI BİLGİLER: TARSUS SANCAĞI MÜTESELLİMLERİNDEN TOROĞLU HACI ALİ İLE MUSTAFA TOROĞLU

Mehtap ÇELİK173

BÖLÜM 9

İNSAN KAYNAKLARINDA PERSONEL SEÇİM SÜRECİNE PROMETHEE YÖNTEMİ İLE ÇÖZÜM YAKLAŞIMI

Emre EKİN191

BÖLÜM 10

TAŞERONDAN 4D SÜREKLİ İŞÇİ KADROSUNA GEÇEN KAMU SAĞLIK ÇALIŞANLARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇALIŞMA

Sinan ACAR213

BÖLÜM 11

YEREL DÜZEYDE ÇEVRE YÖNETİMİ: MALATYA-HEKİMHAN ÖRNEĞİNDE MADENCİLİK İŞLETMESİNİN TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇEVREYE ETKİLERİ

Sırrı UYANIK235

BÖLÜM 12

POLİTİK SOSYAL HİZMETİN SOSYAL HİZMET EĞİTİM VE MÜFREDATI ÜZERİNDEN DÖNÜŞÜMÜ

Adem KILIÇ251

BÖLÜM 13

TÜRKİYE'DE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: FACEBOOK ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Selçuk KIRAN269

BÖLÜM 14

TOPLUM KALKINMASINDA ÇOKKÜLTÜRLÜ SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Sema SAĞLIK287

BÖLÜM 15

TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL POLİTİKALARIN SÖYLEM-TARİHSEL YAKLAŞIMLA ÇÖZÜMLENMESİ: 1989 WASHINGTON MUTABAKATI EKSENİNDE 32 SAYILI KARAR VE SERMAYE HAREKETLERİNİN SERBESTLİĞİ

Selahattin OKUROĞLU309

BÖLÜM 16

EĞİTİMDE SANAL GERÇEKLİK UYGULAMASI: MARMARAEREĞLİSİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Veli SIRIM, Yarkın ÇELİK.....345

BÖLÜM 3

KÜLTÜR VE TURİZM

Serdar CEYLAN¹, İhsan BULUT²

1 Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü. serdar_ceylan_51@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9599-5586

2 Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Antalya. ihsanbulut@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0002-4873-3479

Giriş

İnsanlığın gündelik yaşamsal deneyimleri, alışkanlıkları, yaşam tarzı ve normları kuşaktan kuşağa birikerek ilerlemiş ve uzun bir dönemde gelişerek şekillenmiştir. Bilgi ve teknolojik seviyenin ilerlemesi, toplumların belirli dönemlerde büyük kültürel değişimler geçirmesini de beraberinde getirmiştir. Basit aletlerle avlanan ve ateşi kullanan ilkel avcı-toplayıcı toplumlar, yaklaşık 10-12 bin yıl önce Tarım Devrimi'ni (*Neolitik Devrimi*) başlatarak insan ve hayvan gücüne dayalı geleneksel tarım toplumuna doğru bir geçiş yapmıştır. Yarı-göçebe kültürden yerleşik kültüre doğru olan bu değişim, kültürel bir evrimselleşme olup insanlığın kültürel tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu uzun dönem içinde ilk köyler ve şehirler ortaya çıkmış, yazı ve takvimler bulunmuş, kanunlar hazırlanmıştır. Geleneksel tarım toplumlarında sözlü ve yazılı kültür gelişmiş, maddi kültür yapıları (kale, saray, konut, han, hamam, çeşme, kilise, cami vb.) inşa edilmiş, ortaya çıkan tek ve çok Tanrılı inançlar (*Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm, Budizm vb.*) tarım toplumunun kültürel yapısını şekillendirmiştir. Tarım toplumu döneminde “devlet” denilen organizmanın siyasal, askeri, ekonomik ve sosyal yapıları ve işleyiş sistemleri (*monarşi, oligarşi vb.*) oluşturulmuştur. Tarım toplumu ile (tarımsal üretim ve yaşam kültürüne göre), devletlerin politik, askeri ve ekonomik düzeni ve toprak sistemi (*feodal sistem, tımar sistemi, vergiler vb.*) şekillenmiştir. Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan Aydınlanma Dönemi ve 1789 Fransız İhtilali ile yaşanan siyasal ve sosyal değişimler geleneksel tarım toplumlarının kültürel değişimini hızlandırmıştır. Tarım toplumları, yaptıkları deniz ticareti, şehir ticareti ve sömürgecilik faaliyetleri ile sermayenin kentlerde toplanmasını sağlamış ve teknolojik gelişmelerin ilerlemesi ile birlikte 18. yüzyılda makine çağını (*Endüstriyel Devrimi*) başlatarak sanayi toplumuna (modern topluma) geçişi başlatmışlardır. Sanayi toplumunda hızlı bir endüstrileşme, sağlık alanında bilimsel gelişme, hızlı nüfus artışı, hızlı kentleşme ve kırdan kente doğru olan yoğun bir göç süreci başlamıştır. Geleneksel tarım toplumlarında kırsaldaki çiftçiler (köylüler) ve şehirlerdeki tüccarlar ve din adamları egemen sınıfı oluştururken, sanayi toplumlarında fabrikalarda çalışan “işçi sınıfı” ise yeni bir toplumsal sınıf olarak ortaya çıkmıştır. Ancak dünyanın her bölgesinin aynı dönemde Neolitik Devrimi ve tarımsallaşmayı yaşayamadığı gibi, her kıtanın da aynı zamanda Endüstri Devrimi ile birlikte sanayileşme sürecine giremediği bilinmektedir. Dünyada ilk sanayileşen ülkelerde kentleşme (sosyo-mekânsal dönüşüm) ve kentleşme (sosyokültürel değişim) ile birlikte geleneksel tarım toplumundan modern topluma (sanayi toplumuna) doğru geçiş hızlı olmuş iken, sanayileşme sürecine geçememiş geleneksel tarım toplumlarında ise bu tür değişim ve dönüşümler daha sonraki yüzyıllarda ancak görülebilmektedir. Ayrıca ilk sanayileşen ve kentleşen ülkelerdeki toplumların

kentlileşme düzeyleri de oldukça erkenden başlamıştır. 1970'lerden itibaren yaşanan Enformasyon Teknolojisi Devrimi ile birlikte dünyada görülen teknolojik ve iletişimsel gelişmelerle birlikte ise sanayi toplumundan post-endüstriyel topluma (*bilişim toplumu, bilgi toplumu, tüketim toplumu, ağ toplumu, risk toplumu vb.*) geçilmiştir. Küreselleşmenin de başlangıcı olarak gösterilen 1970'ler, İletişim ve Bilişim Devrimi olarak da nitelendirilmektedir. Ulaşım ve haberleşme (TV, uydu, internet, sosyal medya vb.) alanında yaşanan teknik gelişmelerle birlikte, farklı coğrafyalarda birbirlerinden kopuk ve bağımsız yaşayan farklı kültürlerin bu dönemle birlikte, birbirleri ile fiziksel ve bilişsel yakınlaşması hızlanmıştır. Geleneksel tarım toplumlarında ve sanayi toplumlarında daha yavaş olan kültürel etkileşim ve değişim, 1970'lerden sonraki post-endüstriyel süreçte yaşanan küreselleşmeyle birlikte daha hızlı ve dramatik bir boyut kazanmıştır. Bu dönem ile birlikte günümüz ulus devletleri de giderek birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. Bu bağlamda kültür; ülkelerin inançları, davranışlarını, yaşam tarzlarını ve toplumsal yapılarını şekillendiren en önemli faktörler olarak görülebilir. Nitekim Ortadoğu'nun Arap ülkeleri, Güney Asya'nın Budist ve Hindu inancına sahip ülkeleri, Avrupa ve Latin Amerika'nın Hristiyan inancına sahip ülkeleri, kültür bakımından birbirlerinden farklılaşarak ayrıldığı ve farklı kültür bölgelerini oluşturduğu görülmektedir. Yeryüzünde kültürün çeşitliliği; mimari yapı, müzik, folklor, dans, festival, yemek ve giyim-kuşam gibi alanlarda da farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tür kültürel çeşitlilik, farklı kültürlerle ilgisi olan gezginleri ve turistleri harekete geçirmiştir.

İnsanların farklı coğrafyalardaki kültürleri görme, öğrenme ve deneyimleme merakı ve isteği, turizmde uluslararası hareketliliği artırmaktadır. Özellikle günümüzde havayolu ulaşımının gelişmiş olması ve artan hava trafiği ile birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan turistik bölgelere doğru uluslararası ziyaretçi akınının arttığı görülmektedir. Nitekim günümüzde yıllık 1,8 milyara varan uluslararası turist sayısının (UNWTO, 2023a) gelecekte daha da artacağı öngörülmektedir. Günümüzde sayıları milyarlar ile ifade edilen bu turistler; bölgelerin kültür farklılığını ve otantik yaşamını yerinde görmek için yaşadıkları lokasyonlardan bu bölgelere doğru turistik bir ziyaret yapma eğilimi göstermektedirler. Diğer bir deyişle turistler; ziyaret ettikleri bölgenin yöresel yemeklerini tatmak, geleneksel el sanatlarını görmek ve satın almak, yöresel müziğini dinlemek, yerel dansını (folklorunu) izlemek ve sivil mimarisini gözlemlemek gibi motivasyonlarla hareket etmektedir. Bu anlamda bir yörenin somut ve somut olmayan özgün kültürel miras değerleri, o alanda turizmin gelişmesine ya da alanın turizme dönük bir şekilde pazarlanmasına ve markalaşmasına imkân verebilmektedir (Ceylan, Emiroğlu-Aydın ve Bulut, 2023: 230). Kıyı turizminin yanı sıra kültür turizmi ile birlikte ülkelerin sahip oldukları kale,

manastır, katedral, kilise, yeraltı şehirleri, cami, bedesten, çeşme ve konak gibi yapılar, müzeler ve sanat galerileri, tarihi alanlar ve arkeolojik yerler turistler tarafından en çok ziyaret edilen mekânlar olarak dikkat çekmektedir. Yöresel yemekler, müzikler, kıyafetler, danslar, folklor, festival ve karnavallar da kültürel turizm çekicilikleri olarak turizmde pazarlanarak yerli ve yabancı turistlerin bölgeye çekilmesini sağlamaktadır. Son dönemlerde festivaller yerel, ulusal ve uluslararası boyutları ve temaları açısından oldukça çeşitlenmiş olup büyük önem kazanarak turizmin önemli güdüleyici unsurları haline gelmiştir (Özoğul ve Bulut, 2021: 15). Küreselleşmeyle birlikte, uluslararası olimpiyatlar ve çeşitli spor müsabakaları (futbol vb.) için farklı ülke vatandaşları bu organizasyonlarda bir araya gelmektedir.

İnsanların, doğanın, teknolojinin, fikirlerin ve ideolojilerin hızla değiştiği günümüzün küresel dünyasında kültürlerin değişmesi de olağan karşılanmaktadır. TV, internet, sosyal medya ve kültür endüstrisi (sinema, moda vb. popüler kültür) üzerinden günümüz kültürlerinin hızla değişmesi ve homojenleşmesi karşısında, yerel kültürün bu değişime karşı daha az dirençli olarak ayakta kalmaya çalıştığı görülmektedir. İşte bu noktada turizm sektörü, yerel kültürün korunması ve turizmde yaşatılarak gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir görevi de üstlendiği düşünülmektedir. Başka bir deyişle turizm, kültürel etkileşimi artırdığı ve farklı kültürlerin birbirlerinden olumlu yönde etkilenmesine neden olduğu gibi, yöresel kültürel zenginliklerin (soyut ve somut kültürel miras değerlerinin) korunmasına ve yaşatılmasına da imkân vermektedir. Ancak turizmin plansız ve kontrolsüz geliştiği bölgelerde, turizmden kaynaklı olarak bölge kültürünün olumsuz etkilere maruz kaldığı da görülebilmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, kültürün turizmle ilişkisini ortaya koymak ve turist kültürü ile yöre kültürünün etkileşiminin boyutlarını anlamaya çalışmaktır. Araştırma soruları şu şekildedir: Kültür ve turizm arasında nasıl bir ilişki vardır? Turizmin kültürel etkileri nelerdir? Ülkeler ve yerel topluluklar turizmden ne yönde etkilenmektedir?

Kültür

Kültür kelimesi, “*cult*” ve “*cultivate*” kelimelerinden gelmektedir. Kültür kelimesi; Ortaçağ İngilizcesine, Fransızca’da ekili arazi parçası” anlamına gelen “*culture*” sözcüğünden ve Fransızcaya da Latince’de “yetiştirmek” anlamına gelen “*culturare*” kelimesinden geçmiştir. Bu kelimeler arasında bir akrabalık ilişkisi vardır. Örneğin “*cult*” kelimesinden gelen “*cultus*” dini ibadet kelimesi, birinin dini bir grup içinde yetiştirilmesi (*cultivating*) anlamına gelebilmektedir. Sözcüğün tüm versiyonları, eski Latin dilindeki “*colura*”den gelmektedir; bu da toprak işlemek veya yetiştirmek demektir¹. Kültür kelimesi Latince’de, “toprağı işlemek” anla-

1 <https://english-ingles.com/en/etymology-of-culture/>

mına gelen “colore” filinden gelmektedir. Latince “cultivare” kelimesi de İngilizce’ye “cultivate” toprağı işlemek, yetiştirmek, büyütmek anlamında geçmiştir (Faulkner, 2008: 5). Cambridge²’nin sözlüğünde kültür kelimesi, toplum ile ilişkili olarak kullanıldığında; bir ülkenin, toplumun ya da grubun alışkanlıkları, gelenekleri ve inançlarını ihtiva etmektedir. Sanat ile ilgili olarak ise; müzik, sanat, tiyatro, edebiyat vb. örneklerin ihtiva ettiği bir alan şeklindedir. Kültür (*culture*) sözcüğü metaforik olarak ilk Romalı siyasetçi, tarihçi ve düşünür Cicero tarafından kullanılmıştır. Cicero felsefeyi “*cultura animi*” (ruhun işlenmesi, ekilip biçilmesi, yetiştirilmesi) olarak tanımlamıştır (Spencer-Oatey, 2012). Kelime, bu anlamıyla Avrupa’da ilk kez 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve tarım ve bahçecilikte kullanılan anlamında olduğu gibi, bir ekim veya iyileştirme süreci anlamına gelmiştir. Avrupa’da 19. yüzyılda “kültür” kelimesi, öncelikle eğitim yoluyla bireyin iyileştirilmesine veya daha iyi hale getirilmesi anlamında kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda “kültür”, antropolojide genetik mirasa atfedilemeyen insan fenomenlerini kapsayan merkezi bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, kültür öğrenilir, irsi değildir ve kuşaktan kuşağa genler vasıtasıyla geçmez; kişinin genlerinden değil, bireyin toplumsal ortamından kaynaklanırdı (Schoenmakers, 2012: 9; Yıldız, 2017: 283-284).

Kültür (*culture*), Raymond Williams (1981) tarafından, İngilizce’deki en karmaşık kelimelerden biri olarak tanımlanmaktadır. Kültür aynı zamanda, sosyal bilimlerdeki en etkili, ancak anlaşılması zor kavramlardan biridir. Williams, kültürün üç geniş kullanımı belirtmiştir: (i) entelektüel ve ruhsal gelişimin genel bir süreci. (ii) uluslar, sınıflar veya alt kültürler olsun, belirli grupların “bir yaşam tarzı” özelliği (iii) müzik, opera, televizyon, film ve edebiyat gibi entelektüel ve sanatsal faaliyet çalışmaları ve uygulamaları (Gregory vd., 2009: 135). Bazı sosyal bilimcilere göre kültür, “belirli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve birbirine aktarılan bilgi, tavır ve davranış kalıplarının hepsinin toplamı”, bazıları tarafından da “çevrenin insan tarafından meydana getirilen kısmı” olarak tanımlanmıştır. Coğrafyacı Harris ise kültürü “bir nüfus ya da toplumun öğrenilmiş düşünce ve davranış özellikleri”, Ann E. Larimore ise “bir grubun üyelerinin öğrenip, yaşadıkları ve gelecek nesillere aktardıkları bir yaşam tarzı” olarak tanımlamaktadır. Kültür, bir grup insanın ortak yaşam tarzı” şeklindeki tanım en sık rastlanılandır. Bu anlamda Zimolzak ve Stansfield (1983) kültürü, “belirli bir zamanda belirli bir yerde yaşayan belirli bir grup insanın karakteristik yaşam tarzı” olarak tanımlamaktadır. Kültür bilimciler arasında kültür; bir toplumun yalnızca müzik, edebiyat ve sanatını değil, aynı zamanda onun yaşam tarzının tüm yanlarını, günlük yaşama alışkanlıklarını, gıda tercihlerini, giyim kuşamını, evlerin mimarisini, çift-

2 <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/culture>

lik ve tarlaların şekillerini, eğitim, yönetim ve yasal sistemlerini de kapsamaktadır. Kültür, kültürel normlar yoluyla şaşırtıcı bir bütünlükle kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Davranış, ideoloji, konuşma, teknoloji, geçinme yolları, değer sistemleri ve toplumdaki öğrenilmiş bilgilerdeki benzerlikler insanları bir kültür içinde birbirine bağlamakta ve onları içinde yaşadıkları dünyayı tanıma ve biçimlendirmelerine yardımcı olmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2015: 95-96).

Kültür, iç içe geçmiş, birbirlerine işlevsel ve tarihsel bağlarla bağlanmış bileşenlerden oluşmaktadır. Kültürün temelinde bir toplumun varlık ve evren konusundaki inançları bulunmaktadır. Bu inançlar, belli toplumsal alışkanlıkları, sorun çözme yordamlarını biçimleyerek değerleri oluşturmaktadır. Toplum düzeninin sağlanması ve bu değerlerin yaptırım gücü kazanması ise, norm haline gelmesiyle mümkün olmaktadır (Giddens, 1993: 31). Fiziksel çevreyi dönüştürme faaliyetleri, insanın bu amaçla ürettiği bilgi ve araç-gereçlerle mümkün olmaktadır; buna teknoloji denilmektedir. Bütün bu etkinlik ve ifadeler, sonuçta kendilerinin soyut temsilleri olan simgeleri oluşturmaktadır. Kültür, aynı zamanda ortak bir dilin paylaşımını da getirmektedir. Sonuç olarak kültür, bunların tümünün bir bileşimidir (Ergur, 2018: 10). Kültür kavramı, modern ve postmodern arasındaki çatışmanın merkezinde yer alan bir konumdur. Çünkü kavramın kökleri moderniteye sıkıca bağlıdır. Kültür kavramının evrim teorisiyle ortaya çıktığı iyi bilinmektedir. Bununla birlikte, daha ileri gitmek ve onu daha geniş bir bağlama yerleştirmek istersek, kavramın en azından antropolojinin kendisi kadar modernitenin bir ürünü olduğunu kabul etmeliyiz (Pasquinelli, 1996: 53; Yıldız, 2017: 289). Başka bir deyişle, varlığın doğasını düşünen aklın, kültürün doğasını da aynı hassasiyetle düşünmeye başlaması ancak Endüstri Devrimi sonrasında denk düşmektedir. Gerçekten de “kültür” kavramı, 19. yüzyıl başlarından itibaren Alman filozofu Herder ile birlikte felsefi bakışın konusunu teşkil etmeye başlamıştır. Bu yeni sosyoekonomik süreçte gerçekleşen toplumsal yapı farklılaşmasından ve bireylerin kendini bir kültür çevresinde oluşan büyük gruba ait olarak tanımlamaya başlamasından itibaren, bu kavram daha da öne çıkmış; sosyal bilimlerin gelişmesiyle de, toplum ya da insanlık üzerine verilen söylemlerin vazgeçilmez teması olmuştur. Özellikle insanlık ulus-devletler çağına girdikten sonra, bu “kültür” kavramı siyasal tasarımların merkezine yerleşmiş, sosyal teoriler ve siyasal projeler yanında sosyal politikalar da kültürü temele almış, ona gözünü dikmiştir (Köktürk, 2017: 32-33). Sosyal bilimlerde kültür, insanların toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyini anlatmaktadır. Kültür, toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini anlatan genel bir terimdir. Sosyal antropologların kültürle ilgili düşünceleri, büyük ölçüde Edward Tylor’ın 1871’de yapmış olduğu, kültürün bilgi, inanç, sanat, ahlak ve gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı gösterdiği şeklindeki tanımına dayanmak-

tadır. Bu tanım, kültür ile uygarlığın bir ve aynı şey olduğu görüşünü içermektedir. Tylor ve Lewis Henry Morgan gibi 19. yüzyıl antropologlarına göre ise kültür, insan rasyonelitesinin bilinçli bir yarataşısıdır. Bu anlayışa göre, kültür ve uygarlık sürekli daha yüksek ahlaki değerlere doğru ilerleyen bir eğilim sergiliyor ve bu da Viktoryen aklın, görünüşte yüksek bir düzeydeki Batı uygarlığının sömürgeci girişimlerine dayanak oluşturan bir kültürler ya da uygarlıklar hiyerarşisi kurmasını sağlıyordu. Kültür konusundaki modern fikirler ise, yeni yüzyıla girilirken Franz Boas gibi alan antropologlarının çalışmalarıyla gelişmiş ve göreceliğe doğru yönelmiştir. Boas ve ondan sonraki diğer Kuzey Amerikalı antropologlar, kültürel özelliklerin başka toplumlardan alınabilmesini ya da toplumlar arasında aktarılabilmesini sağlayan süreçlere de ilgi duymalarına rağmen, buradaki amaç kültürleri derecelendirmekten ziyade, onları betimlemek, karşılaştırmak ve farklılıklarını sergilemek olmuştur. Nitekim Britanya sosyal antropolojisinde görülmeyen kültür alanları fikrinin ve Kuzey Amerika'ya özgü karşılaştırmalı bir etnografinin ortaya çıkmasının kaynağı budur. Amerika'da da kültür kavramının bazen insan davranışlarını, inanç sistemlerini, değerleri ve ideolojileri, ayrıca kültürlerle özgü kişilik tiplerini anlayıp açıklamanın bazı yollarını gösterebileceği ileri sürülmüştür (Marshall, 1999: 442). Kültür üzerine kavramsal tartışmayı uzatmak mümkün olsa da bu kısa açıklamadan sonra, kültür ile turizm arasındaki ilişkiye bakmak anlamlı olacaktır.

Kültür ve Turizm

Turizm, sadece ekonomik bir faaliyet değildir. Turizm, aynı zamanda kültürel ve sosyal yönleri de olan, sosyal yapıyı ve toplumu etkileyen ve değiştiren bir olgudur. Bu anlamda turizm, farklı kültürel ve sosyal özelliklere sahip toplumlar arasında ilişkiler ve etkileşimler oluşturmaktadır (Tuna, 2012). Turizm, birbirinden farklı sosyal yapıları olan toplumların birbirleriyle ilişkiler kurmasında, farklı bilgi, gelenek, görgü ve kültür düzeyleri arasında etkileşim sağlamasında önemli bir araçtır. Turizmde turistten yerli halka veya yerli halktan turiste yönelik bir sosyal etki akışı görüldürken, toplumlardan toplumlara doğru bir sosyal etki akışı da söz konusu olmaktadır (Güzel, 2013, Türker, 2022: 126). Kültür, turist motivasyonları içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan bir olgudur. Nitekim dünyanın birçok yerinde farklı kültürleri tanımak için seyahatler gerçekleştiren kişilerle karşılaşmak mümkündür. 17. yüzyılda gerçekleşen ve soylu ailelerin, çocuklarını farklı kültürleri tanımaları ve kendilerini geliştirerek yeni ilişkiler kurmaları amacıyla Avrupa'nın çeşitli şehirlerine gönderdikleri “*Grand Tour*” ismi verilen seyahatler bilinmektedir. Bu seyahatlerden bugüne kültürleri tanımak ve farklı kültürlerle ilişkiler kurmak amacıyla seyahat eden birçok kişiye rastlamak mümkündür. Farklı kültürleri tanımak ve bu kültürlerin geçmişteki izlerini görmek, bir yöreye özgü olay-

lara yerinde ve zamanında tanıklık etmek ya da bir bölgeye has yiyecek ve içecekleri yerinde deneyimlemek turizm hareketleri içerisinde oldukça önemli bir motivasyon kaynağı haline dönüşmüş durumdadır (Genç ve Şengül, 2019: 215). Başka bir deyişle, turizm ekonomik bir olay olduğu kadar, temelinde insan hareketleri bulunması nedeniyle sosyal bir olaydır. Turizm, farklı kültüre sahip insanları ve toplumları bir araya getirmekte, bu buluşma neticesinde toplumlar birbirlerini çeşitli yönlerden olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim turistler ve yerel halkın farklı sosyo-kültürel geçmişe ve birikime sahip olması bu etkileşimi kaçınılmaz kılmaktadır. Turistler, gittikleri turizm yöresindeki yerel halk ile etkileşime geçmekte ve yerel toplumları kültürel yönden etkilemekte ve kendileri de yöre kültüründen etkilenmektedir. Bu etkileşimin hangi boyutta olacağı, kalış süresi, yöre halkının tolerans seviyesi, bölgedeki turizmin gelişim seyri, etkileşimin niteliği, etkileşimlerin hangi gruplar arasında yaşandığı, turizm alanındaki çekicilik kaynakları ve kamu-özel sektör girişimleri gibi birçok faktörün varlığına bağlıdır (Altanlar ve Kesim, 2011; Duran, 2011; Yeşiltaş, 2015; Çalışkan ve Kaygusuz, 2021: 50). Turistlerin kültürel değerlere karşı artan ilgisi de destinasyonları kültürel değerlerini ön plana çıkartmaya yöneltmiştir. Law (2002: 126), turizm arzında yaşanan bu değişimi üç nedene bağlayıp açıklamaya çalışmıştır. (i) Kültürel imajın destinasyonlara rekabet üstünlüğü ve bir prestij sağlamasıdır. (ii) Kültürel çekiciliklerin artmasıyla hem turistler adına hem de yerel halk adına yaşam kalitesinin artmasıdır. (iii) Yeni bir kültür turizmi pazarının oluşması ve farklı kültürleri merak edip öğrenmeye dayalı seyahatlerin artmasıdır (Aktaş, 2007: 102; Genç ve Şengül, 2019: 215).

Turizm Politikalarında Kültür

Turizm, kültürel kaynakların hem kullanıcısı hem de geliştiricisi durumundadır. Bu bağlamda, turizm politikaları ve turizm faaliyetleri, korunması ve gelecek nesillere aktarılması gereken arkeolojik, sanatsal ve kültürel mirasa saygı çerçevesinde yürütülmelidir. Özellikle anıtların, ibadet alanlarının, arkeolojik yerlerin korunmasına özel bir önem gösterilmeli; turizm ziyaretlerine açık ve erişilebilir olması gereken tarihi alanlar ve müzeler iyileştirilmelidir. Kültürel alanlarda yapılan ziyaretlerden elde edilen gelirin bir kısmı, bu alanların bakımı, korunması, geliştirilmesi ve güzelleştirilmesi için kullanılmalıdır. Turizm aktiviteleri, yozlaşmadan hayatta kalabilmesi için, geleneksel kültürel ürünlere, el sanatlarına ve folklore izin verecek şekilde planlanmalıdır (UNWTO, 2023b: 15). *UNWTO-U-NESCO Dünya Turizm ve Kültür Konferansları*, turizm ve kültür arasındaki daha güçlü bir işbirliği için temel fırsatları ve zorlukları belirlemek amacıyla turizm ve kültür bakanlarını bir araya getirmektedir. Kamboçya (2015), Umman (2017), Türkiye (2018) ve Japonya (2019) ev sahipliğinde yapılan ve dünyanın tüm bölgelerinden turizm ve kültür paydaşlarını bir

araya getiren bu konferanslarda, yönetim modeli, kültürün teşvik edilmesi, korunması, güvence altına alınması ve yenilik (inovasyon) gibi çok çeşitli konular ele alınmıştır. UNWTO'nun ayrıca *Turizm ve Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışması* da bulunmaktadır. Turizm ile insanlığın somut olmayan kültürel mirası arasındaki ifadeler ve beceriler hakkında bir araştırmaya dayalı yapılan bu çalışma; el sanatları, görsel sanatlar, gastronomi, sosyal uygulamalar, müzik ve sahne sanatları, ritüeller ve bayram etkinlikleri, sözlü gelenekler ve anlatımlar, doğa ve evren ile ilgili bilgileri içermektedir (UNWTO, 2023c). Somut olmayan kültürel miras değerlerinin turizmde kullanımı, hassas bir dengeyi gerektirmektedir. Bu dengenin kurulması, yerel halk ile miras değerleri üzerinde olumlu kazanımlara dönüşürken, aksi durumda da kültürel miras unsurlarının değersizleşmesine ve toplumsal ve kültürel kimlikte istenmeyen değişimlere yol açmaktadır. *Maddi kazanımlar*: El sanatları gibi işlevselliği düşük ürünlerin ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktadır. Kadının işgücüne ve toplumsal yaşama katılmasına imkân oluşturmaktadır. Özellikle, yöresel yemek sunumları kadın istihdamına katkı sağlamaktadır. İş olanaklarının az olduğu bölgelerde aile ekonomisine destek sağlamaktadır. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin yoğunlukla var olduğu kırsal alanlardan şehir merkezlerine olan göçün önüne geçilebilmektedir. *Manevi kazanımlar*: Yerel kültürün yaşatılması ve yaygınlaştırılması için zemin oluşturulmaktadır. Yerel kültüre artan ilgiyle beraber toplumsal gurur oluşturulmaktadır. Farklı kültürlerin etkileşimi ve yakınlaşması sağlanmaktadır. Farklı kültürlerin birbiriyle etkileşime geçmesi, hem turistlere hem de yerel halka bakış açılarını genişletme imkânı sunmaktadır (Genç ve Şengül, 2019: 218).

Sürdürülebilir turizm yaklaşımının kültürel bakış açısı da turizm politikalarının oluşturulmasında etkili olabilmektedir: (i) Sürdürülebilir turizm milliyet, cinsiyet, yaş, din, engellilik veya siyasi tutum nedeniyle ne çalışanlarına ne de misafirlere karşı ayrımcılık yapmaz. (ii) Sürdürülebilir turizm; sağlık, güvenlik, çalışma saatleri ve sürekli eğitim olanakları konusunda adil çalışma koşullarını destekler. (iii) Sürdürülebilir turizm, yerel toplum içinde daha eşit bir gelir dağılımı oluşturur (iv) Sürdürülebilir turizm, şeffaf ve inandırıcı bir iletişim kurar. (v) Sürdürülebilir turizm, turizmin gelişmesinde yerel toplulukları gerekli kılar. (vi) Sürdürülebilir turizm, yerel nüfus üzerinde turistin etkisini değerlendirmekte, yerel halkın geleneklerine ve kültürel değerlerine saygı duymaktadır. (vii) Sürdürülebilir turizm, doğal güzelliklerin yanı sıra kültürel varlıkların da korunmasına ve devamlılığının sağlanmasına önem vermektedir (Çelik, 2016: 71).

Türkiye'nin 11. Kalkınma Planı (2019-2023)'nda turizm politikalarının amaç ve hedeflerinden bazıları şu şekildedir: (i) Daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerinin geliştirilmesi. (ii) konaklama ve sezon süresinin uzatılması. (iii) konaklama dışında harcama alanlarının oluşturulması. (iv)

gastronomi, kongre ve alışveriş gibi daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerine talebin yüksek olduğu ülkelerden daha fazla ziyaretçi çekilmesi (v) turistik tren seferlerinin uygulanması (T.C. Cumhurbaşkanlığı On Birinci Kalkınma Planı, 2019: 94-96). Turizmin çeşitlendirilmesi, konaklama ve sezon süresinin uzatılması için, kıyı turizmüne alternatif olarak, kültür turizminin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Konaklama dışı harcama alanları olarak, el sanatları, turistik ürünler, müze ve öğren yeri ziyaretlerinin artırılması örnek olarak verilebilir. Kongre turizmi, gastronomi ve alışveriş turizminin geliştirilmesi ve bu tür bölgelere yönelik turist çekilmesi kalkınma planının hedefleri arasında yer aldığı görülmektedir. Yerel kültürün korunması ve yaşatılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması, turizm politikalarının temel bileşenlerinden birisini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, kültür turizminin sürdürülebilirliği için, yöresel kültürel zenginliklerin turizmle birlikte korunarak yaşatılması gerekmektedir. Günümüz postmodern tüketim toplumlarında, farklılıkların ve bireyselliklerin öne çıkarıldığı ve bu kültürel çeşitliliklerin turizmde pazarlandığı da görülmektedir.

Turizmin Kültürel Etkileri

Turizmin etkileri üzerine yapılan erken dönem araştırmaları, iki nedenden dolayı çoğunlukla turizmin ekonomik yönüne ağırlık vermişlerdir. Bu nedenlerden ilki, ekonomik etkilerin daha kolay ölçülebilir olması, ikinci ise turizm hareketlerinin turist kabul eden ülkelere net bir ekonomik fayda sağladığı düşüncesidir. Erken dönem çalışmalarında turizmin sadece ekonomik etkilerine yoğunlaşılması, çevre ve kültür gibi diğer alanlardaki etkilerin göz ardı edilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir (Archer vd., 2005). Turizmin ekonomik etkilerinin yanında, sosyal, kültürel, politik ve çevresel etkilerinin de olduğu bilinmektedir. Turizmin etkileri üzerine yapılan araştırmalarda, sadece turizmden elde edilen gelirler gibi turizmin somut ve olumlu yönlerine değil, turizmin somut olmayan ve olumsuz etkilerine de yer verilmesi gerektiği zamanla anlaşılmıştır (Pizam ve Milman, 1986; Mathieson ve Wall, 1982; Çokişler, 2019: 54). Bilim insanları, uzun süredir turizmin gelişiminin yerel kültür üzerindeki etkilerini sorgulamaktadır. Araştırmacılar, kültür ve turizm arasında değişen politik, kurumsal ve sosyoekonomik bağları anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Gelecekteki bakış açısıyla turizm; tüketim temelli, mekânsal olarak dış güçlerin etkisi altında olan ve destinasyonlara bağımlı bir dizi ekonomik aktiviteyi içermektedir. Bu bakış açısının tersine, son zamanlardaki akademik araştırmalar ise turizmi; hükümet politikalarının, kapitalist pazarların, metaların, teknolojinin kültür ve insanların akışını kapsayan karmaşık bir yapıya sahip kurumsal ve sosyal ilişkiler dizisi olarak kavramsallaştırmaktadır (Gotham, 2010; Emir ve Kaya-Sayarı, 2020: 180). Bu bağlamda, turizmin gelişimi ile yerli halkın turistlere davranışı arasındaki ilişkiyi sistematik

bir biçimde ele alan ilk makalelerden biri, Butler'in (1980) çalışmasıdır. Butler'ın hipotezine göre, belli bir bölgeye gelen turist sayısı arttıkça, başlangıçta turistlere olağanüstü hoşgörülü davranan halk, giderek turizmin sosyal, çevresel ve ekonomik açıdan uzun dönemde sağladığı fayda konusunda daha kuşkucu olmakta ve bu yüzden turistlere olan tavrı da zamanla olumsuz yönde değişmektedir. Bunun nedeni, turizmin gelişiminden beklenen ekonomik fayda elde edilse bile, başlangıçta belki hiç hesap edilmeyen ve fazla önemsenmeyen çevresel ve sosyal maliyetlerin giderek öne çıkması ve dolayısıyla halkın turistin gerçekten bir nimet olduğu konusunda kuşkuya kapılmasıdır (Akış, 1996: 10). Başka bir anlatımla, turizmin sosyal hayata, inançlara, değerlere, gelenek ve göreneklere ve yaşam tarzına olan etkileri kültürel ve sosyal etkiler olarak kabul edilmektedir. Turizm destinasyonlarında rekreasyon faaliyetlerinin ve kültürel etkinliklerin artması olumlu etkiler olarak algılanırken (Besculides vd., 2002), artan kalabalık, kültürel değerlerin değişmesi, yabancılaşma ve suç oranının artması gibi etkiler de (Andereck vd. 2005) olumsuz etkiler olarak algılanmaktadır. Bir bölgede turizmin büyümesi genelde yerel kimlik ve kültürün kaybolmasına neden olabilmektedir. Literatüre bakıldığında, genel olarak turizmin etkilerinin olumlu algılandığı, yöre halkının turizme karşı tutumlarının olumlu olduğu görülmektedir (Madrigal 1995; Avcı, 2018: 165). Ancak yerel halk ile turist etkileşimi, yöre halkının kültürel değerlerini sadece ticari kazanç elde etmek için sergilemesine ve dolayısıyla kültürün ticarileşmesine; başka bir deyişle, kültürün metalaşarak değerini kaybetmesine yol açabilmektedir (Richards, 1996; Avcıkurt, 2017). Yöre halkını günlük diline yabancı kelimelerin çoklukla dâhil edilmesi dilin bozulmasına ve özgünlüğünü kaybetmesine neden olabilmektedir (Lea, 2001; UNESCO, 2009). Alkol, sigara ve diğer kötü alışkanlıklar toplum içerisinde hızla yayılım gösterebilmektedir. Kültürel değerlerin zayıflaması ve karşı kültüre benzeme isteğinden dolayı kültürel özgünlük kaybolabilmektedir. Ayrıca turistik bölgede taşıma kapasitesinin aşılmasıyla yöre halkının turistlere yönelik hoşgörü düzeyinin azalmasına neden olabilmektedir (Çalışkan ve Kaygusuz; 2021: 50).

Turizm ile birlikte ortaya çıkan en önemli değişim kültürel olaylarda yaşanabilmektedir. Bu etki kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz olarak değerlendirilebilir. Örneğin toplumun eğlence biçimleri, kutlamaları, festivalleri ve anma törenleri, konserleri ve sanatsal aktiviteleri bunların arasında sayılabilir. Türkiye'de birçok yönetim, geleneksel şenlikleri ve törenleri turizm hareketleri sayesinde daha önemser hale gelmiştir. Birçok bölgede, şehirde ve kasabada örneği görülebilecek festivallerin giderek önemsenmesi ve canlandırılması olumlu gelişme olarak ele alınabilir. Bu değişimleri izlemeye yarayacak birtakım göstergeler ise şu şekilde ifade edilebilir: (i) Düzenlenen festivallerin, fuarların ve sanatsal aktivitelerin sayısı. (ii) nişan,

düğün gibi kutlamalarda yaşanan değişimler. (iii) kaybolan veya canlanan yerel el sanatlarının sayısı. (iv) yerel yaşam mimarisinde görülen değişimler. (v) ahlaki değerlerde yaşanan değişimler. (vi) giyim kuşam, zevk ve alışkanlıklarda yaşanan değişimler (Tokmak, 2019: 238-239).

Turizmin kültür üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisi; turist ile ev sahibi toplumun kültürü arasındaki mesafe, bölgeye gelen turistlerin yoğunluğu, bölgelerin sosyal taşıma kapasitesi ve kentleşme gibi faktörlere bağlıdır (Doğan, 2004: 1; Şanlıöz-Özgen vd., 2016: 51). *Turizmin kültürel etkileri*: (i) turizmin nüfusun büyüklüğü ve nüfus yapısı üzerindeki etkisi. (ii) turizm ile meslek türlerinin ve şekillerinin değişime uğraması (kadın işgücünde artış, dil üzerindeki etkiler vb.). (iii) turizm ile siyasal, toplumsal, dinsel ve ahlaki değerlerin dönüşüme uğraması. (iv) turizmin geleneksel ve gündelik yaşam tarzı üzerindeki etkisi. (v) turizm ile tüketim kalıplarının değişmesi. (vi) turizm ile birlikte turiste sağlanan kazançlar (toplumsal temaslar, ufkun genişlemesi, dinlenme) olarak belirtilebilir (Figuerola, 1976; Pearce, 1993; Özgüç, 2007: 169).

Turizmin bu etkilerini olumlu ve olumsuz etkiler olarak ayrı başlıklarda da ifade edebiliriz. *Turizmin olumlu kültürel etkileri*; hoşgörü ortamını geliştirmesi, kırsal yaşam kalitesinin artması, kadın haklarına yönelik algının değişmesi, boş zamanların turizme değer katacak şekilde değerlendirilmesi, yeni mesleklerin ve toplumsal kuralların ortaya çıkması, çevrenin korunmasına yönelik bilinç oluşması, altyapı ve üstyapının geliştirilmesi, yerel halkın kültürel değerlerini öğrenme ve sahiplenme bilincinin artması, diline sahip çıkarak yeni diller öğrenmeye çalışması ve aile bağlarının korunarak daha da güçlenmesi şeklinde ifade edilebilir (Cohen, 1988; Rogers, 2002; Yılmaz, 2007; Duran, 2011; Kozak vd., 2014: 89-91; Çalışkan ve Kaygusuz, 2021: 54). Başka bir ifadeyle, turizmin olumlu kültürel etkileri şu şekilde ifade edilebilir: Destinasyonda hoşgörü ve anlayış ortamının gelişmesi, toplumsal yapının ve kimliğin güçlenmesi, cinsiyet ayrımcılığının azaltılması, yerel halkın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, mesleklerde uzmanlaşma, turist ve yerel halk için rekreasyonel imkânlar sağlanması, geleneksel kültürün canlanmasına katkıda bulunulması ve kültürel mirasın korunması, toplumun yerel el sanatları, beceriler ve kültürel unsurlarla gurur duymasının sağlanması (Besculides vd., 2002; Kim, 2002; Tosun, 2002; Goodwin ve Santilli, 2009; Avcıkurt, 2009; Johnson, 2010) turizmin alandaki olumlu etkileridir (Karacaoğlu, 2021: 85). Ayrıca turizm, sosyokültürel önyargıların ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Turizm, yerel halkın kültürel ve sosyal değerlerinin korunmasını sağlamaktadır. Turizm, genç ve kadın nüfus arasında sosyal hareketlilik sağlamaktadır. Turizm, altyapı, ulaşım, eğlence vb. hizmetlerin geliştirilmesini sağlayıp yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmektedir. Turizm, yerel halkın yabancı dil becerilerini de geliştirmektedir (Brunt ve Courtney, 1999; Ratz, 2000; Şanlıöz-Özgen vd., 2016: 52).

Turizmin olumsuz kültürel etkileri ise; turistlere yönelik düşmanca algıların oluşması, hoşgörü ortamından uzak tavırların sergilenmesi, turistlerin kültürlerinin benimsenerek toplumun kültürel değerlerinin bozulmaya başlaması, alkol, uyuşturucu, sigara gibi kötü alışkanlıkların toplum içinde yaygınlaşması, suç oranında artış yaşanması, kültürün ticari bir amaç doğrultusunda turistleri çekmek amacıyla sergilenmesi veya taklit edilerek metalaştırılması, ziyaretçi yoğunluğu yüksek alanlarda kültürel değerlerin bilinçsizce tüketilmesi sonucunda kültürel bozulmaların olması, toplumdaki yardımlaşmanın yerini ticari anlayışların alması, geleneksel mimari yapıların korunamaması veya yabancı kültürlere özenilmesi, aile ve toplumsal ilişkilerin yozlaşması şeklinde belirtmek mümkündür (Jenkins, 1997; Besculides vd., 2002; Berber, 2003; Uslu ve Kiper, 2006; Doğan ve Üngüren, 2010; Kozak vd., 2011; Kaygalak vd., 2013; Kozak vd., 2014: 91-93; Çalışkan ve Kaygusuz; 2021: 54). Başka bir ifadeyle, turizmin olumsuz kültürel etkileri şu şekilde ifade edilebilir: Turizmden elde edilen kazançlardaki çarpıcı farklılıklar ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin toplumda kırgınlık ve düşmanlıklara neden olması, kalabalık, gürültü ve trafik yoğunluğu, dilencilik, fuhuş, uyuşturucu ve suç oranlarında artışa bağlı ahlaki çöküşün yaşanması, turistlerle kültürel çatışmaların meydana gelmesi, dildeki yabancı sözcüklerin artması, geleneksel sanatların ve üretimin kaybolması, yerini taklitlerin alması, yerel halkın turistleri taklit ederek kültürel geleneklerinden uzaklaşması ve kültürün ticarileşmesi (Kim, 2002; Doğan, 2004, Beeton, 2006; Kozak vd., 2011) örnek olarak gösterilebilir (Karacaoğlu, 2021: 85). Turizm, yerel halkın kötü alışkanlıklar edinmesinde ve suç oranlarında artışa neden olur. Turizm, yerel halkın kültürel ve sosyal değerlerinin ticarileşmesine neden olur. Turizm, mevsimlik iş göçüne neden olduğu için, yerel halkın istihdam edilme gücü ortaya çıkar. Yerel halkın sosyal ağlarının bozulmasına neden olur. Turist hareketliliği nedeniyle yerel halkın bazı hizmetlere ulaşamamasına neden olur. Yerel halkın giyim, yeme-içme, dil vb. kültürel özellikleri üzerinde değişime neden olur (Brunt ve Courtney, 1999; Ratz, 2000; Şanlıöz-Özgen vd., 2016: 52). UNEP tarafından belirlenen turizmin sosyo-kültürel olumsuz etkileri ise; metalaştırma, standartlaştırma, otantiklik kaybı ve turist isteklerine uyumlaştırmadır (Şanlıöz-Özgen vd., 2016: 52-53). Turizmin toplumsal sonuçları olarak; suçların artması, maddileşme, geleneksel değerlerin zayıflaması, kalabalıklaşma, çevre kirlenmesi, sosyo-kültürel çatışmaların artması, başka ülkelere bağımlılığın artması gibi sorunların doğrudan ya da dolaylı biçimde turizmden etkilendiği ileri sürülmektedir (Doğan, 2004: 149). Konunun önemi açısından, turizmin bu etkilerine farklı alt başlıklar altında bakmak mümkündür.

Turizmin kadın ve aile yaşamına etkisi: Gündelik hayatta kadının ev içi işi olarak görülen ve parasal bir kazanç sağlamayan temizlik ve ye-

mek pişirme gibi işler, otellerin inşa edilmesiyle kadınların ve erkeklerin yaşamını kazanma yolu haline gelmekte; özellikle bu tür işlerde çalışan kadınların ekonomik ve sosyal durumu da iyileşmektedir (Özgüç, 2007: 170). Diğer bir deyişle, bir bölgede turizmin gelişmesi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimleri de beraberinde getirebilmektedir. Örneğin gündelik ev işlerinde ve ev hayatından sıyrılan kadınların çalışma hayatına katılması, aile yapısında büyük değişikliklere neden olabilmektedir. Kadınlar, el işi ürünlerini, yöresel yemeklerini dahi turistlerin ilgisine sunarak sektörün içerisine girmiş olmaktadır. Ancak kadınların turizm sektöründe çalışmaya başlamasıyla aile içerisindeki statülerin değişebileceği, ekonomik özgürlüklerini kazanabilecekleri ve bunun etkisiyle aile içinde huzursuzluk ya da boşanmalarda bir artışa neden olabileceği belirtilen olumsuz görüşler arasında yer almaktadır (Ersoy, 2017: 53). Buna karşın, aile bireylerinin gelen turistlerle etkileşime girerek dışa kapalı tutumlarını terk edecekleri ve değer yargılarında daha akılcı davranacakları da ifade edilen görüşlerdendir (Civelek, 2010: 344; Berber, 2003: 212). Ayrıca turizmin uzun ve belirsiz çalışma saatlerinin aile bireyleri arasındaki ilişkileri sekteye uğratacağı düşüncesi, sektörün aile ve toplumsal yapıya zararı olarak ifade edilmekte iken (Civelek, 2010: 345), turizmin gerek iş kurma gerekse de istihdam edilme olanağı sunmasıyla yaşam standartlarını yükselttiği de kabul edilebilir bir çıktır. Turizmin aile yaşantısında meydana getirebileceği değişiklikleri turizme açılmış bir köy ile tarımsal faaliyete devam eden bir köyün karşılaştırmasıyla ölçmek mümkündür (Bal, 1995): Turizmin gelişmekte olduğu bölgelerde ve turizmle meşgul olan ailelerde kişi (çocuk) sayısında bir azalma yaşanmakta, ancak çocukların okullaşma oranı yükselmektedir. Evlilik yaşı yükselmekte ve evlenme kararı bireyin kendisine bırakılmaktadır. Kadının çalışma hayatına girmesi desteklenmektedir. Aile içerisindeki kararlarda demokratikleşme yaşanmaktadır. Kalıplaşan değer yargılarında esneklik yaşanmakta, ancak akrabalık ilişkileri zayıflamaktadır (Genç ve Şengül, 2019: 220). Bisilliat (1980) da, turizmin, az gelişmiş ülkelerde, geleneksel temellere dayanan karşılıklı yardım ve işbirliğini azalttığını; kuşaklar arasındaki çatışmayı artırdığını; daha geç yaşlarda evliliğe ve boşanmalarda artışa neden olduğunu; kişisel, yakın ve içten ilişkilerin ortadan kalktığını ileri sürmektedir (Doğan, 2004: 149).

Turizmin göçe etkisi: Turizmin gelişim gösterdiği bölgelerde, iş olanaklarının artmasıyla bölge dışına göçün azalması ve hatta durması olayı görülmektedir. Özellikle kırsal alanlarda genç nüfusun göç etmesinin önüne geçilmesi toplumsal ve kültürel kimliğin devamlılığı için önem arz etmektedir. Tam tersi olarak da, turizmin geliştiği bölgeler dışardan göç alabilmektedir. Dışardan bölgeye yapılan göçler ile yöre kültüründe olumlu ve olumsuz birtakım değişimler görülebilmektedir. Benzer şekilde, göç

edip gelerek bölgedeki yazlık konutlara³ yerleşen yazlıkçılar ile yerel halk arasında da birtakım sosyo-kültürel etkiler görülebilmektedir (Genç ve Şengül, 2019: 220-221). Turizm ilk başta nüfusun demografik yapısını etkilemekte, turizm faaliyeti ile bölgede yeni iş kollarının ortaya çıkması ve dışardan göç alarak yerleşik nüfusun büyüklüğünün değişmesi olayı görülmektedir. Bu durum, bölgesel şehirleşme derecesinde önemli değişmelerin meydana gelmesine neden olmaktadır (Özgüç, 2007: 170).

Turizmin dile etkisi: Farklı kültürlerin etkileşime girmesiyle gerçekleşen turizm kaynaklı değişimler, üretim yapısının yanı sıra siyasi tercihler, yaşam tarzları ve kültürel yapılarda da kendisini hissettirmektedir (Duran, 2009: 34). Turizmin geliştiği bölgelerde örf ve adetlerde, geleneklerde, tüketim alışkanlıklarında, boş zaman aktivitelerinde, dil kullanımlarında değişimler yaşanmaktadır. Turistlerin kendi dilinde iletişim kurmak istemesi, bölge halkının yabancı dil öğrenmeye sevk edebilmektedir. Belli bir zaman sonra, yerel halk arasında yabancı dil kelimeleri kullanılmaya başlanmaktadır (Çetin, 2009: 16). Turizmin değer yargılarında ticarileşmeye ve maddileşmeye yol açtığı da düşünülmektedir (Doğan, 2004: Genç ve Şengül, 2019: 221).

Yerel halkın turiste benzemesi: Turizmin, gerek turistler arasında gerekse turistlerin gittikleri ülkede geleneksel değerlerin zayıflamasına yol açtığı ileri sürülmektedir. Örneğin Haulot, turistlerin davranışlarında ortaya çıkan kaba, toplumsal kurallarla bağdaşmayan bayağılıklara (zevksiz giyim, çıplak dolaşmak vb.) işaret etmektedir. Ancak turizmin etkisiyle yerli toplumun özgün değerlerini kaybetmesi ve turistleri taklit etmeye çalışması çok daha tehlikelidir. Böylece yerlilerin turistlere benzemeye çalışması, yerli kültürün özgünlüğünü ve kişiliğini yok etmektedir (Haulot, 1974: 144-149; Doğan, 2004: 149). Başka bir anlatımla, çok kısa bir süre içinde bile olsa, farklı insanların bir araya gelmesi yoluyla değer yargıları dönüşüme uğrayabilmektedir. Yunanistan’da gençlerin batılı genç turistlerle teması, gençler arasında “tavırların demokratikleşmesi ve modernleşmesine yol açtığı” yapılan bir çalışmada belirtilmiştir. Bazı bölgelerde ise yabancıların olağandışı davranışları yerel halkın normlarının çok ötesinde geçebilmektedir (Özgüç, 2007: 170). Başka bir ifadeyle, kültürel değişimin olumsuz yönde gerçekleşmesi durumunda “snobizm etkisi” görülmektedir. Snobizm, turistlere doğrudan temas halinde bulunan, özellikle az gelişmiş toplumların yaşam tarzında kendisini göstermektedir. Yerel halk, gün geçtikçe turistler gibi yemeye, içmeye, giyinmeye ve eğlenmeye başlamaktadır (Genç ve Şengül, 2019: 221). Andronicou (1979: 248-249), Kıbrıslı gençlerin, turistlerle yakın ilişkileri sonucunda cinsiyet, giyim ve ahlak konusunda geleneksel değerlerden değişik davranışlar benimsedik-

3 İkinci konut turizminin sosyo-kültürel ve sosyomekânsal etkileri için ayrıca bkz. Ceylan, 2021.

lerini, yaşlıların da gittikçe böyle bir yaşam biçimine karşı daha açık fikirli olmaya ve hoşgörölü davranmaya başladıklarını belirtmektedir (Doğan, 2004: 132).

Turizmin ahlaki etkileri: Turizmin, özellikle gelişmekte olan ülkelere getirdiği bir toplumsal sorun da ahlaki etkileridir. Bazı üçüncü dünya ülkelerinde turizmin geliştiği alanlarda yaşayan birçok insan için ticarete konu olabilecek tek meta, ne yazık ki, vücutları olmaktadır. Yakın zamanlarda özellikle Rusya'dan gelen turistler yoluyla tanıştığımız "seks turizmi", Tayland gibi bazı Asya ülkelerinde çok büyük önem taşımaktadır. BM'ye göre Tayland'ta yaşları 17-24 arasında 700 bin fahişe bulunmaktadır. Bunların 200 bin kadarı başkent Bangkok'ta toplanmışken, çok büyük bir kısmı da ülkenin iki büyük uluslararası turizm merkezindedir: Bu merkezler Tayland Körfezi'ndeki Pattaya ve Malezya sınırındaki Had Yai'dir. Filipinler'de Manila da seks turizmi ile ün yapmıştır. Ancak ülkedeki Aquino hükümeti zamanında, halkı fahişelikten korumak amacıyla şehirdeki "eğlence" sektörüne temizlik harekâtı yapılmıştır. Hükümetin bu müdahalesi, ülkedeki turizme sekte vurmuş ve en az 60 bin kişi işsiz ve aç olarak Manila sokaklarında sürünmeye başlamıştır (Williams, 1988; Özgüç, 2007: 170-171). Günümüzde Senegal gibi Batı Afrika ülkelerinde de seks turizminin yaygınlaştığı, bu turizme katılmak için Batı Avrupa'dan çok sayıda kadın turistin bölgeye gittiği bilinmektedir. Gelişmekte olan bu tür ülkelerde hükümetler, ülkede seks turizminin varlığından haberdar olmasına rağmen, döviz için bu tür faaliyetlere göz yumdukları görülmektedir. Ancak gerek turist gerekse yerel halk açısından başta AIDS olmak üzere, bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması gibi sorunların da ortaya çıktığı görülmektedir. Özgüç'ün (2007) ifadesiyle UNWTO, çok sayıda örgütle işbirliği halinde geçerek "çocuk seks turizmi"ne karşı ciddi bir mücadeleye girmiştir. Bu konuya dünyanın dikkatini ilk kez Bangkok merkezli eylem grubu ECPAT (*End Child Prostitution and Trafficking*) çekmiştir. ECPAT verilerine göre, sadece Asya'da bir milyon kadar çocuk, seks ticaretine konu olmakta ve çoğu da yabancı turistler tarafından istismar edilmektedirler. Ülkedeki turizm şirketleri bu tür olaylara ciddi bir şekilde eğilmelerine rağmen, internet üzerinden yönlendirmelerin olduğu da görülmüştür (Özgüç, 2007: 170-171). BM rakamlarına göre çocuk ticareti rakamı yılda 1,2 milyon civarındır. Çoğu kız olmak üzere yaklaşık 2 milyon çocuk, milyar dolarlık seks ticaretine dâhildirler. Yalnızca Güneydoğu Asya'da 1 milyon çocuğun bu alanda çalıştığı tahmin ediliyor. Sri Lanka sahillerinde 10-15 bin erkek çocuk, seks turizminde çalıştırılmaktadır (Özey, 2017: 163). Bunun tersi durumlar batı ülkelerinde de erkeklerin zengin yaşlı kadınlarca para karşılığı birlikte olduğu şeklinde yaşanmakta olup giderek bu durumun daha da yaygınlaştığı bilinmektedir. Genellikle az gelişmiş ülkelerin siyahi genç erkekleri bu konuda Avrupalı ülkelerin bazı şehirlerinde kümelenmektedir.

Bu konuda LGBTİ'lerin kümelenme ve barınma alanları artık günümüz şehirlerinin bir gerçeğidir. Bu konuda bazı ülkelerde evliliklerine izin verilen bu akımın temsilcileri bazı ülkelerde de yasalardan eşit yararlanmakta ve kamu kurum kuruluşlarında herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmamaktadır. Antalya özelinde yapılan çalışmada da şehrin bazı semtlerinin bu açıdan tercih edilen mekânlar olarak belirlendiği tespit edilmiştir (Ray, 2018: 53).

Uzun mesafe uçak yolculuklarının kolaylaşmasıyla kıtalar arası özellik kazanan fuhuş türü “seks turizmi” olarak adlandırılmaktadır. Gerçekte, seks turizmi eskiden de vardı. O dönemdeki seks turizmine en bilinen örnek Küba’dır. Nitekim devrim öncesindeki Küba’ya “*ABD’nin kerhanesi*” denilirdi. Bugün kıtanın genelevleri arasında Meksika ve Brezilya vardır. Günümüzde, Kuzey’in bazı ünlü turizm firmaları da seks turizminde yer ve pay sahibidir. Varlıklı erkekler için özellikle Güneydoğu Asya ülkelerine (*en fazla da Filipinler, Tayland, Endonezya, Malezya’ya*) veya Seyşel’e, Madagaskar’a vb. yasal turlar düzenlenmektedir. Seks turisti erkeklerle gittikleri kentlerde kız ve oğlan çocukları sunulmaktadır. Çocuklar yoksul ailelerden yerel fuhuş mafyaları ve muhabbet tellalları tarafından temin edilmektedir. Sayısız aile, geçimlerini buluş çağına yeni girmiş küçük kızlarının, oğullarının fuhuş yapmasıyla sağlamaktadır. Ancak asıl para, onları pazarlayan suç örgütüne gitmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün 1998 yılı raporuna göre, yukarıda adı geçen dört Güneydoğu Asya ülkesinde geçimini doğrudan ve dolaylı olarak fuhuş sektöründen kazananların sayısı birkaç milyondur. Sadece fuhuş yapan kadın ve erkek çocuklar değil, aynı zamanda seks turizmi sayesinde müşteri bulan otel, restoran, bar, kumarhane gibi yerlerde çalışan insanların sayısı milyonları bulmaktadır. Bu ülkelerde fuhuşun GSMH içindeki payı yüzde 2 ile yüzde 14 arasında değişmektedir. ILO, devletin de o eğlence yerlerinden aldığı vergi ve diğer kesintilerin kamu bütçesi için önem taşıdığını da belirtmektedir. Maalesef ki küreselliğin sayısız çirkin yüzünden bir tanesi de budur. Fuhuşun uluslararası karakterinin diğer bir göstergesi belli ülkelerin ve özellikle belli kentlerin fuhuşla ün salmasıdır. ABD Vietnam’a 700 bin asker gönderince Bangkok, uluslararası bir kerhane haline gelmiş ve bugün de “küresel seks turizminin” önemli kentlerinden birisi olmuştur (Yusufoğlu, 2005: 305-307).

Dress (1978), Endonezya’nın Bali adasında turizmin etkilerini incelediği araştırmasında, turistlerin artmasıyla birlikte, suçların ve fuhuşun arttığını, daha önce görülmeyen hastalıkların ortaya çıktığını belirtmektedir. Geleneksel Bali toplumlarında görülmeyen fuhuş, kentlere gelerek otellerde çalışan, böylece büyük otellerin hareketliliği ve kalabalığı içinde geleneksel denetimin uygulanmadığı kadınların, maddi kazanç beklentisiyle turist erkeklerle ilişki kurmaları sonucunda oldukça yaygınlaşmıştır. Bu durum ise, zührevi hastalıkların büyük ölçüde artmasına neden olmuştur

(Dress, 1978: 184-185). Urbanowioz, Pasifik'te yer alan Tonga adasında turizmin etkisiyle, dilencilik, eşcinsellik, fuhuş, alkolizm ve başka suçların özellikle liman kentlerinde arttığını belirtmektedir (akt. Pearce, 1982: 14). Özellikle Uzak Doğu ülkelerinde turizmin etkisi altında, fuhuşun büyük boyutlara ulaştığı ileri sürülmektedir. Örneğin 1982 yılında bir milyondan fazla Japon turist; Tayland, Filipinler, Güney Kore, Çin ve Hong Kong'a yalnız erkekler için düzenlenen ve açıkça genelevleri içeren turlara katılarak gitmişlerdir. Her yıl Tayland'a giden 2 milyon civarındaki turistlerin yüzde 60'ının geliş nedeninin ucuz seks olanaklarından yararlanmak olduğu belirtilmiştir (Thanh-Dam, 1984). Ayrıca yöneticilerin bu durumu onaylamıyor gibi görünmekle birlikte, bu kanaldan gelen önemli döviz gelirlerini tehlikeye atmamak için etkili önlemlere başvurmamaları bildirilmiştir (Phongpaichit ve Mingmongkol, 1984; Azarcon De La Cruz, 1986; Doğan, 2004: 150). İngiltere'den gelenlerin İspanya'da "*bekârlığa veda*" adı altında düzenledikleri fuhuş ve müstehcen partilerin önlenemediği, yerel halkın ve turizm işletmecilerinin bu tür partilerden bıktığı belirtilmektedir. İspanya'nın Balear ve Mayorka adalarındaki turistik bölgelerde 2023 yılının ilk yedi ayında fuhuş olaylarında yüzde 10'luk bir artış olduğu, bu alanda 1202 kadının faaliyet gösterdiği ve fuhuşun günlük kiralık apartmanlarda gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu kadınlarının genelde üç aylık turist vizesiyle ülkeye gelen yabancılar olduğu ve ülkede mevsimlik olarak çalıştığı belirtilmektedir (Turizm Gazetesi, 2023). Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde 2021 yılından buyana gerçekleştirilen Agarth Festivali'nin bölge halkının ve kamuoyunun tepkisini çekmesine rağmen bir türlü kontrol altına alınmadığı ifade edilmektedir. Kişi başı 60-120 bin arası ücret alınan bu festivalde yasaklı madde kullanımı, pagan ritüelleri ve eşcinsel teşhirciliğinin yer aldığı belirtilmektedir (Habervakti.com, 2023).

Kültürün metalaştırılması: Turizm bölgelerinde kültürün metalaştırılması üzerine ilk ampirik çalışmalardan birini yapan Greenwood'a (1977) göre, kültürel etkinliklerin para karşılığı turistler için icra edilmesi, bu etkinliklerin zamanla anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Greenwood'a göre yerel festivaller; turizm endüstrisi tarafından paketlenmekte, fiyatlanmakta ve diğer ticari ürünler gibi satılmaktadır. Her türlü kültürel gelenek ve doğal kaynak, turizm endüstri aracılığıyla ticari bir ürün haline dönüştürülmektedir. Bu ürünlere sahip olmak, parasını ödeyen her turistin en doğal hakkı haline getirilmektedir. Greenwood'a göre, kültürün, turistlerin üzerinde hak iddia edebildiği bir doğal kaynak ya da ticari mal olarak değerlendirilmesi, sadece ahlaksızlık değil, aynı zamanda halkların kültürel haklarının ihlalidir. Greenwood, bu süreci kapitalist kalkınmanın son aşaması olarak görmektedir. Ona göre sadece toprak, işçilik ve anapara değil; tarih, etnik kimlik ve dünya halklarının kültürleri de metalaştırılmaktadır (Greenwood, 1977: 137). Ancak Cohen (1988) ise, "kültürel

değerlerin turizm ile anlamının ve işlevinin kaybolduğu ya da erozyona uğradığı” görüşüne karşı çıkmaktadır. Cohen’e göre, turizmin gelişmesi, aksi durumda ortadan kaybolacak kültürel geleneğin korunmasını kolaylaştırmakta ve kültürel geleneği yaşayan kişilere kendileri için anlamlı bir yerel ve etnik aidiyet duygusu vermektedir. Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarının bir kısmı, turistik talep nedeniyle kaybolmaktan kurtarılmakta ya da yeniden canlanmaktadır (Cohen, 1988; Çokişler, 2019: 60). Graburn (1980) ise, kültürün temel gelenek ve törenlerinin turizm bölgelerinde ticari amaçlı bir gösteri durumuna gelmesiyle, gerçek anlamlarını yitirdiklerini ileri sürmektedir. Seiler-Baldinger (1986), Peru ve Kolombiya’da, turistler için üretilen sanat ürünlerinin kalitesinin düştüğünü, sanatçıların saygınlığının azaldığını belirtmektedir. Mathieson ve Wall (1982, 165-171), turizmin etkisi altında, yerli sanatların stil, biçim ve üretilme amaçlarının değiştiğini; daha önce dinsel törenlerde kullanılmak üzere üretilen sanat ürünlerinin, artık ticari amaçlarla üretildiklerini belirtmektedir. Yani, turizm yerli sanatın özelliklerini, işlevini ve anlamını değiştirmektedir (Doğan, 2004: 132-134).

Taşıma kapasitesinin aşılmasıyla turizmin toplumsal sonuçları:

Turizm hareketliliğinden kaynaklanan kalabalıklar da yerlilerin rahatını bozmaktadır. Örneğin Wahap (1978), turistlerin gittiği yerlerde huzur ve sessizliğin ortadan kalktığını belirtmektedir. Diamond (1977) da, en çok turist çeken yerlerde oluşan yığılma ve yoğunluğun, bu bölgelerin çekiciliğini genelde azalttığını söylemektedir (Doğan, 2004: 150-151). Ucuz “paket tur”larla gelen turistlerin dükkânlarda, pazar yerlerinde yerel halka göre bir önceliğe sahip olmaları, kilise ve cami gibi yerleri ibadet sırasında dolaşmaları, yoğun mevsimde caddeleri ulaşım araçları ile doldurmaları ya da turistler yüzünden bazı plajların yerel halka yasaklanması gibi olaylar psiko-sosyal gerginliği artırmaktadır. Bazı toplumlarda bu tür olaylar “yabancı korkusu” (xenophobia) denilen rahatsızlığa dönüşmektedir. Aşırı kalabalıklaşmanın meydana getirdiği tıkanıklık, yerel halkın hoşnutsuzluğunu artırmaktadır. Örneğin Goa ve Hindistan kıyılarındaki sayfiyeler son yıllarda, hızla moda bir turizm alanı haline dönüştükleri için, bu tür sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Egzotik bir çekiciliğe sahip bu alanlara ucuz paket turlarla gelen turistler ile bölge, aşırı kalabalıklaşmaya başlamıştır. Halk, turistlerin gelmesi ve plajları istila etmesinden hoşnut olmadığı gibi, bazı yasaklamalarla ya da inek pislikleri atarak bu hoşnutsuzluklarını şaşkın yabancılara belli etmişlerdir. Bu bölgelerde turizm, sebze meyve fiyatlarını yukarılara fırlatmış, değerli su kaynaklarını tüketmeye başlamış, balıkçıları kıyılardan zorla uzaklaştırmış, insanların yer değiştirmesine yol açmış ve onların geleneksel yaşam tarzlarının değişmesine neden olmuştur. Turizm bölgelerinde günlük tüketim alışkanlıkları da gözle görülür biçimde turizmden etkilenmektedir. Ziyaretçileri taklit eden

yerel halk, yeni giyim tarzı benimsemekte, turistlerin hoşlandığı ithal yiyecek-içecekleri kullanmaya başlamakta ve yerel dükkânlar bu mallarla dolmaktadır. İsteddiği halde turistlerin yaptığını yapamamak, farklı kültürler arasında kalan yerel halkın kendi yoksulluğunun daha fazla farkına varmasına, kıskançlığa ve sonuçta da turiste ya da kendilerinden daha zengin yurttaşlarına karşı tavırlar almasına yol açabilmektedir. Kumar, alkol ve uyuşturucu kullanımının artması da turizmin olumsuz toplumsal etkileri olarak sayılmaktadır (Özgüç, 2007: 172-173). De Katdt (1979: 66), bir ülkede insanların çoğu turizmden bir yarar elde edemiyorsa, turistlere karşı olumsuz tutumları ve onların zenginliğinden yüksünme duyguları ortaya çıkabilmektedir. Göksan, (1978: 55), sadece yabancılara tanınan olanakların, yerlilerin gururunu kırdığını belirtmektedir. Diamond (1976-1977), turizmin genellikle, yoksul yerlilerin zengin yabancılara hizmet etmesiyle sonuçlandığını; ancak yoksul yerlilerin, yapılan bu hizmetten kendilerinin yararlanamadıklarını; eski sömürgeci ülkelere uşaklığın yerini, şimdi turistlere uşaklık etmenin aldığını; bu nedenle kimi ülkelerde turizmin “yeni sömürgecilik biçimi” olarak değerlendirildiğini belirtmektedir (Doğan, 2004: 150-151).

Turistlerin yerel halka yönelik tutumları, onlara karşı davranışlarını biçimlendirmekte ve aralarındaki ilişkileri etkilemektedir. Bu tutumları birkaç grupta toplamak mümkündür (Doğan, 1987: 117-119): İlgisizlik, kaygı ve çatışmalar, acıma ve şaşkınlık duygusu, ataerkil tutumlar, kişisel iyilik yapma isteği ve toplumsal bilinç, iyi izlenim bırakma isteği, üstünlük duygusu, önyargı (Avcıkurt, 2009: 85-86). Bunların yanında, gelen ziyaretçilerin çeşitleri, turistlerin yerel toplum yapısına aykırı davranışları, yerel toplumun yapısı ve turistlere karşı tutumları, yaşam biçimindeki farklılıklar, çıkar çatışmaları, iletişim kurma güçlüğü, kültürel araçların rolü, turizmin gelişme düzeyi, turizmin çeşitleri, turist ve yerel halkın birbirleri hakkındaki bilgi düzeyleri ve kitle turizminin özellikleri gibi etmenler de turist-yerel halk ilişkilerini etkileyebilmektedir. Turistler ile yerel halk arasındaki kültürel ilişkiler, sosyal hoşnutsuzluğun potansiyel sebepleri arasındadır. Özellikle dil sorunları, karşılıklı kültürel keşiflerin yapılmasını ve yakın ilişki kurulmasını engellemektedir. Ayrıca turistlerin gittikleri yerlerdeki yerel halkın kültürü hakkında bilgi eksikliğine sahip olması da ev sahibi ve ziyaretçi arasındaki etkileşimde sosyal çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Avcıkurt, 2009: 85-86). Dönmez ve Çakıcı (2013), Didim’de yapmış olduğu araştırmada, yerli turistlerin İngiliz turistlerin yaşam tarzı ve kültürel farklılıklarından rahatsız olduğunu; bu rahatsızlığın, İngilizlerin aşırı alkol tüketiminden, aşırı gürültü yapmalarından, alkol tükettikten sonraki rahatsız edici davranışlarından, açık giyinmelerinden ve aşırı rahat tavırlarından kaynaklandığını tespit etmiştir (Türker, 2022: 132). Avrupa’daki tatil yerlerine partileri seven Rus turistlerin akın etmesi,

bazı turistlerde olumsuz tepkilere neden olmuştur (Nicholls, 2008). Alman turistler, online rezervasyonlarında otellerin Rus turist kabul edip etmediğini sorgulamakta ve Rusları kabul etmeyen otelleri tercih etmektedirler (Emiroğlu, 2021). Alman seyahat işletmecisi Urlaubstours'un 8100 Alman tatilci üzerine yaptığı araştırmada, Almanların Rusları ve İngilizleri gürültücü ve şarhoş olarak değerlendirdikleri belirlenmiştir. Ayrıca Almanların sofradaki davranışlarından dolayı Çinlilerden, kaba ve düşmanca yaklaşımlarından dolayı Fransızlardan hoşlanmadıkları ortaya çıkmıştır (Gadd, 2014). Görüldüğü üzere, farklı turist grupları arasındaki etkileşimler de birbirine karşı olan olumsuz tutumları artırmaktadır (Türker, 2022: 132).

Butler'in (1980) yaşam döngüsü modeli ve Doxey'in (1975) yerel rahatsızlık indeksi modeline göre görülen sorunlar şu şekildedir: (i) Destinasyonun "keşif" döneminde yerel halkta "hoşnutluk" (turizme yönelik yerel heyecan, merak, yabancıların hoş karşılanması, karşılıklı memnuniyet duygusu) oluşmaktadır. (ii) Destinasyonun "dâhiliyet" döneminde yerel halkta "ilgisizlik" (turistlere karşı duyarsızlık, kendiliğinden gelişen ilişkilerde azalma, turistlere kazanç odaklı yaklaşım) oluşmaktadır. (iii) Destinasyonun "gelişme" döneminde yerel halkta "rahatsızlık" (turistlerin sayıca fazla olmaları ve turizmin hızlı büyümesiyle yerel halkın başa çıkamaması, sömürülmüş duygu) oluşmaktadır. (iv) Destinasyonun "pekişme ve durağanlık" döneminde yerel halkta "düşmanlık/karşıtlık" (rahatsızlıkların anileşmesi, toplumsal huzursuzluk, turistlere kötü davranma, suça yöneliş) oluşmaktadır (Smith, 2003: 52; Arslan, 2016: 36).

Turizmin dinsel inançlara ve değerlere etkisi: Dixon (1981), turizmi dinsel inançları zayıflattığı ve dinsel davranışları azalttığı kanısındadır. Boyer (1972: 196-197), turizmin Avrupa ve Amerika'daki Hristiyan ülkelerde dini zayıflattığı; ancak putperest ülkelerin Hristiyanlaştırılmasını hızlandırdığını düşünmektedir (Doğan, 2004: 131). Turizm bölgelerindeki parlak ışıklar ve paranın cazibesi, özellikle daha yoksul durumdaki üçüncü dünya ülkelerinin pek çoğunda alışlagelmiş toplumsal ve kültürel değer yargılarının çökmesine neden olmaktadır. Bu yüzden de, özellikle antropologlar, turizmin olumsuz etkilerinin sağladığı kazançlardan daha fazla olduğunu ileri sürmektedirler. Turizmin toplumsal etkileri her zaman olumlu olmakta, bu olumsuzlukların başında toplumsal değişim ve geleneksellikten uzaklaşmak gelmektedir (Özgüç, 2007: 171). Birçok gözlemci, turizmin ahlaki değer ve davranışları etkilediğini düşünmektedir. Özellikle cinsel ahlakın turizmden etkilendiği öne sürülmektedir. Örneğin İspanya'da İspanyol turistlerden araştırmaya katılanların yüzde 66'sı, turizmin cinsel ahlaki ve kadın-erkek ilişkilerini etkilediğini düşünmektedir (Sociological Abstracts, 1973). Boissevain (1977), turizmin Malta'da geleneksel Katolik ahlak kurallarının zayıflamasına yol açtığını, özellikle cinsler arasındaki ayrılığın, cinsel namusun ve ahlaki giyinmenin bundan etkilendiğini belirt-

mektedir. Forster (1964), turizmin, yerli kültürün değer yapısına (*önceden parasız yapılırken, turizmle birlikte turistin valizini taşımak ya da turiste bilgi vermek için turistten para istenmesi gibi*) daha maddeci ve ticari bir nitelik kazandırdığını ileri sürmektedir. Boissevain (1979: 87), Malta'da gençlerin eskiden akşamları sessizce köylerinde geçirdikleri, turizmin gelişmesiyle birlikte akşamları barlarda, sinemalarda ve gece kulüplerinde buluştuklarını belirtmektedir (Doğan, 2004:131-134).

Sonuç

Kültür kavramı literatürde; geleneksel kültür, modern kültür, postmodern kültür, popüler kültür, tüketim kültürü, kültür endüstrisi, kırsal kültür, kent kültürü, alt kültür ve üst kültür gibi farklı formlarda tartışılmaktadır. Bu çalışmada ise kültürün turizm ile ilişki üzerinde durularak turizmin sosyo-kültürel etkileri irdelenmiştir. Ancak turizmin sosyo-kültürel etkilerini belirli göstergeler üzerinden ölçebilmek mümkün olsa da turizmin ekonomik ve çevresel etkilerini belirlemek kadar kolay olmamaktadır. Bunda kültürel değişimin yerel halk tarafından kabul edilmemesi, inkâr edilmesi ya da fark edilmemesi etkili olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, turizm bölgesinde yerel halkın yaşadığı kültürel değişimlerin doğrudan turizmden kaynaklandığını tespit etmek her zaman mümkün olmayabilmektedir. Nitekim dijitalleşen günümüz küresel dünyasında TV, internet, sosyal medya ve sinema üzerinden Batı kültürüne kolay bir şekilde erişilebilmesi ve iletişim kanalları üzerinden de kültürel etkileşimin ve değişimin yaşanması söz konusu olabilmektedir. Batı filmlerinin birçok ülkenin sinema salonlarında ve evlerde izlenir olması ya da Batılı porno endüstrileri tarafından pornografik videoların internet üzerinden farklı ülkelere pazarlanması düşünüldüğünde, küreselleşmenin kültürel olumsuz etkilerinin mekânsal uzaklığı ortadan kaldırarak hızla ilerlediği görülmektedir. Başka bir deyişle, turist gelmeden ya da turizm olmadan da Batı kültürünün günümüzde farklı kültürel alanlara ihraç edilebildiği ve kültürü yozlaştırabildiği görülebilmektedir.

Bazı göstergeler üzerinden bakıldığında, turizm bölgelerinde turizmden kaynaklı kültürel değişimleri görebilmek ya da ortaya çıkarabilmek mümkün olabilmektedir. Anket tekniği ile yerel halkın turizme ve turiste karşı algısı ve tutumunun ölçülmesinin yanı sıra, görüşme tekniği ile ev sahibi toplumun turiste karşı zihnindeki örtük bilginin ortaya çıkarılması da mümkün olabilmekte ve bu konuda birçok bilimsel araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Turizmin kültürel etkileri, her coğrafi mekânda farklı boyutta ve türde olabilmektedir. Başka bir deyişle, bir ülkede turizmden kaynaklanan olumlu sosyo-kültürel etkiler bir başka ülkede olumsuz sosyo-kültürel etkilere dönüşebilmektedir. Turist alan ülkenin genelde az gelişmiş olması ve alt kültür olması, bölge halkının turistlerin kültürlerinden daha hızlı etkilenmesine ve kültürlerini değiştirmesine neden olmaktadır.

Günümüzün kapitalist ekonomik dünyasında kültürün metalaştırılması ve turizm sektöründe pazarlanması söz konusu olmaktadır. Günümüzün postmodern tüketim toplumunun farklı kültürel alanları görmek ve deneyimlemek üzere bu mekânların tükettiği görülmektedir. Ayrıca popüler kültür ile kültürün endüstrileşmesi ve tüketim kültürünün turizm endüstrisi ile bütünleşmesi, her ikisinin de birbirinden etkilenmesine neden olmaktadır. Kentlerdeki sinema salonları, alışveriş merkezileri, fast food alanları, Disneyland, eğlence ve tema parklar gibi yerler modern Batı kültürünün pazarlandığı ve kültürel ürünlerin tüketildiği yerler olmaktadır. Küreselleşen dünyada yerel kültürün yanında, standartlaşmış kültürel hizmetlerin ve ürünlerin AVM’lerde ve kentlerin farklı noktalarında tüketildiği görülmektedir. Bu durum, kültürel değişimin sadece turizm bölgelerinde turistten kaynaklı olarak değil, ülkenin tüm kentlerinde popüler kültürle kendisini hissettirmektedir. Kentlerin ışıklı caddeleri, gece kulüpleri, bar ve diskoları, gazinoları, kumarhaneleri, otelleri ve genelevleri gece hayatının eğlence mekânları olarak ortaya çıkmakta; yerli ve yabancı ziyaretçilerin yeni tüketim mekânları olarak bu alanlar kentlerde artık giderek önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür alanlar dışardan da çok sayıda yerli ve yabancı ziyaretçi bu alanlara çekebilmektedir. Özellikle Japonya, Hong Kong ve Tayland gibi bölgelerdeki gece hayatı dışardan çok sayıda turisti kendisine çekmektedir. Fuhuş yapmak için kadınların başka ülkelere seyahat etmesi ya da ülkedeki kadınların yabancı turistlere “seks turizmi” adı altında pazarlanması, bulaşıcı hastalıkların ülkeler arasında daha hızlı yayılarak halk sağlığını etkilemesine neden olmaktadır. Bu anlamda uluslararası turizm hareketliliği, sadece kültürü değil, aynı zamanda toplum sağlığını da etkileyen bir faktör olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Turistlerin, yöre kültürüne saygılı olması, “sorumlu turist” anlayışıyla hareket etmesi gerekmektedir. Örneğin İslam ülkelerine gelen turistlerin kırsal alanlarda (köy, yayla vb.) yaşayan yerel halkın değerlerine göre tutum ve davranış içinde olması gerekmektedir. Alkol alıp bağırarak, yarı çıplak dolaşmak, göl ve baraj alanlarında yarı çıplak yüzmek, yerel halk üzerindeki hoşnutsuzluğu artırabilmektedir. Turizm bölgelerinde, turistlerin rahatsız olmaması için ezan sesinin kısılması da yerel halk üzerindeki hoşnutsuzluğu artırabilmektedir. Kıyılara inşa edilen otellerin plajı kendi müşterisi olan turistler için kapatması ve yöre halkının o alanda plaja girememesi de sosyo-mekânsal bir gerilime neden olabilmekte ya da sosyo-mekânsal bir çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir. Kentlerde yaşayan kentli halkın kıyı kasaba ve köylerine yapılan yazlık evlere sezonluk ya da daimi olarak göç etmesi, yerel halk ile kır-kent kültürü çatışmasını da doğurabilmektedir. Kalkınma ve döviz uğruna daha fazla turisti ülkeye çekerek, sosyokültürel kayıpları görmezlikten gelmek mümkün olsa da uzun dönemde kültürün yozlaşarak bozulmasını telafi etmek pek de mümkün

olmayacak gibi görünmektedir. Bu durum, tüm sağlığını hiçe sayıp gece gündüz çalışan bir kişinin kazandığı tüm gelirini, ileriki yıllarında bozulan sağlığını düzeltmeye harcamasına benzemektedir.

Turistik bölgelerdeki otellerin ve işletmelerin ulusal dilde levhalar kullanmak yerine, İngilizce ve diğer yabancı dillere ait levhaları kullanması dilin korunmasını ve geleceğini riske atmaktadır. Bu durum, kendi ülkende yabancılaşma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Turizm bölgelerinin aşırı kalabalıklaşması ve kontrolsüz gelişimi yerine, fiziksel, psikolojik ve sosyal taşıma kapasitesine uygun olarak, planlı bir şekilde gelişmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akış, S. (1996). Turizmin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 10-15.
- Aktaş, G. (2007). Turistik Çekicilikler. İçinde (Edt: O. İçöz) Genel Turizm. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Altanlar, A., Kesim, G. A. (2011). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yöre Halkı ve Yerli Turistlerin Davranış ve Beklentilerini Anlamaya Yönelik Bir Araştırma: Akçakoca Örneği, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-20.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C., Vogt, C. A. (2005). Residents' Perceptions of Community Tourism Impacts, *Annals of Tourism Research*, 32 (4): 1056–1076.
- Andronicou, A. (1979). *Tourism in Cyprus, Tourism: Passport to Development*. (Edt: E. De Kadt), Oxford University Press: 237-264.
- Archer, B., Cooper, C., Ruhanen, L. (2005). The Positive and Negative Impacts of Tourism, *Global Tourism*, 3, 79-102.
- Arslan, A. (2016). Toplum Katkılı Turizm (Edt: E. Akgöz) Turizm Paradigmaları. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Avcı, N. (2018). Turizmin Yöre Halkının Yaşam Kalitesine Etkileri: Çeşme İlçesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 164-174.
- Avcıkurt, C. (2009). Turizm sosyolojisi-Genel ve yapısal yaklaşım (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Avcıkurt, C. (2017). Turizm Sosyolojisi, Genel ve Yapısal Yaklaşım (5. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Azarcon De La Cruz, P. (1986). Filipinos for Sale: An Alternative Philippine Report on Women and Tourism, *Leisure, Recreation and Tourism Abstracts*, 11(3), 158.
- Bal, H. (1995). Turizmin Kırsal Toplumda Aile İçi İlişkilere Etkisi. İstanbul: Doğa-İnsan Yayınları.
- Beeton, S. (2006). *Community Development through Tourism*. Australia: Landlinks Press.
- Berber, Ş. (2003). Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm ve Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 205-221.
- Besculides, A., Lee, M.E., McCormick, P.J. (2002). Residents' Perceptions of the Cultural Benefits of Tourism, *Annals of Tourism Research*, 29(2), 303-319.
- Bisilliat, J. (1980). Problemes Poses par L'Expansion du Tourisme dans Les Pays en Voi de Developpement, *Sociological Abstracts*, 28(2), 397.
- Boissevain, J. (1977). Tourism and Development in Malta, *Development and Change*. 8: 523-538.

- Boissevain, J. (1979). The Impact of Tourism on a Dependent Island: Gozo, Malta, *Annals of Tourism Research*, 6(1), 79-90.
- Boyer, M. (1972). *Le Tourisme*. Paris: Editions du Seuil.
- Brunt, P., Courtney, P. (1999). Host Perceptions of Sociocultural Impacts, *Annals of Tourism Research*, 26(3), 493-515.
- Butler, R.W. (1980). The Concept of a Tourist Area Cycle of Evaluation Implications for Management Resources, *Canadian Geographer*, 24(1), 5-12.
- Ceylan, S. (2021). Kırsal Mekânın Dönüşümünde İkinci Konutların Etkisi: Pelitköy-Burhaniye. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ceylan, S., Emiroğlu-Aydın, F., Bulut, İ. (2023). El Dokuma Halılarının Kültürel Miras Değeri Olarak Korunması ve Turistik Ürün Olarak Sürdürülebilirliğinin Sağlanması: Taşpınar (Aksaray) Örneği, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44), 229-247.
- Civelek, A. (2010). Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 13(1-2), 331-350.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and Commoditization in Tourism, *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386.
- Çalışkan, U., Kaygusuz, Z.D. (2021). Tüketmeden De Olabilir: Turizm, Toplum ve Kültür İlişkisinde Sürdürülebilir Turizm Politikası ve Planlaması, *İçinde* (Edt: I. Arıkan-Saltık) *Turizm Toplum Kültür*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelik, N. (2016). Sürdürülebilir Turizm Kavramı ve Gelişimi, *İçinde* (Edt: H. Çeken) *Sürdürülebilir Turizm Temel Kavramlar ve İlkeler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çetin, T. (2009). Beypazarı'nda Turist-Yerel Halk Etkileşimi ve Turizmin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Etkileri, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 15-32.
- Çokişler, N. (2019). Turizmin Kültürel Çevre Üzerine Etkileri, *İçinde* (Edt: A. Türkker, G. Özeltin-Türker) *Güncel Turizm Sorunları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- De Katdt, E. (Ed.) (1979). *Tourism. Passport to Development*: Oxford University Press.
- Diamond (1976-1977). Tourism's Role in Economic Development: The Case Re-examined, *Economic Development and Cultural Change*, 25, 539.553.
- Dixon, R.D. (1981). Tourism and Church Attendance: Empirical Findings, *Sociological Abstracts*, 29(1), 149.
- Doğan, H.Z. (1987). *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri*, İzmir: Uğur Ofset Matbaacılık.
- Doğan, H.Z. (2004). *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Doğan, H., Üngüren, E. (2010). Alanya Halkının Turizme Sosyo-Kültürel Açidan Bakışı, NWSA e-Journal of New World Sciences Academy, 5(4), 396-415.
- Doxey, G.V. (1975). A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences. Travel and Tourism Research Associations Sixth Annual Conference Proceedings, San Diego.
- Dönmez, B., Çakıcı, A.C. (2013). Turist-Turizmei Etkileşimi: Yerli Turistlerin Turizm İşletmelerine ve Çalışanlarına Bakış Açıları Üzerine Keşifsel Bir Araştırma, Çağ University Journal of Social Sciences, 10(2), 137-150.
- Dress, G. (1978). Der Tourismus al Sein Faktor Soziokulturellen Wandels in Bali, Tourismus-Entwicklung und Gefährdung, Studienkreis für Tourismus E.V., Starnberg: 183-191.
- Duran, E. (2009). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Korunması: Gökçeada Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Duran, E. (2011). Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Turizmde Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 291-313.
- Emir, O., Kaya-Sayarı, B. (2020). Turizm ve Kültür İlişkisi, İçinde (Edt: O. Emir) Turizm Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 4093, AÖF Yayını No: 2875.
- Emiroğlu, B.D. (2021). Other Tourists as Part of Tourism Product, Journal of Tourismology, 7(2), 171-194.
- Ergur, A. (2018). “Kültürün Önemi” İçinde (Edt: A. Ergur, E. Gökalp) Turizm Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2318.
- Ersoy, H. (2017). Turizmin Gelişiminin Yerel Halk Üzerine Sosyo-Kültürel Etkileri: Manavgat Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Forster, J. (1964). The Sociological Consequences of Tourism, International Journal of Comparative Sociology, 5, 217-227.
- Genç, K., Şengül, S. (2019). Turizmin Sosyo-Kültürel Kimliğe Etkilerinin Kontrolü, İçinde (Edt: O. Türkay, İ. Çalık) Sürdürülebilir Turizm: Gösterge Geliştirme ve Ölçme Yaklaşımı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Giddens, A. (1993). Sociology. Cambridge: Polity Pres.
- Gotham, K. F. (2010). Tourism and culture, Inside (Edt: J. R. Hall, L. Grindstaff, M.C. Lo). Handbook of cultural Sociology. New York: Routledge.
- Goodwin, H., Santilli, R. (2009). Community-Based Tourism: A Success. ICRT Occasional Paper, 11(1), 37.
- Göksan, E. (1978). Turizmoloji, İzmir: Uğur Matbaası.
- Graburn, N.H.H. (1980). Teaching the Anthropology of Tourism, International Social Science Journal, 32(1), 56-68.

- Greenwood, D.J. (1977). Culture by the Pound: Anthropological Perspective on Tourism as Culture Commoditization” Inside (V.L. Smith) Host and Guests, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gregory, D., Hohnston, R., Pratt, G., Watts, M.J., Whatmore, S. (2009). The Dictionary of Human Geography. UK: Wiley-Blackwell Publication.
- Güzel, F.Ö. (2013).Sosyokültürel açıdan paradoks yaratıcı bir sektör olarak turizm: dalyan destinasyonunda sosyolojik bir çözümleme, International Journal of Human Sciences, 10(1), 780-794.
- Habervakti.com (2023). “Kapadokya bölgesinde neler oluyor? Festival değil rezalet...” <https://www.habervakti.com/kapadokya-bolgesinde-neler-oluyor-festival-degil-rezalet> (Erişim: 27.08.2023).
- Haulot, A. (1974). Tourisme et Environment. Marabout Monde Moderne. Verviers.
- Johnson, P.A. (2010). Realizing Rural Community Based Tourism Development: Prospects for Social-Economy Enterprises. Journal of Rural and Community Development, 5(1), 150-162.
- Jenkins, C.L. (1997, May, 22). World Tourism Leaders’ Meeting on Social Impacts of Tourism. Tourism, Final Report, WTO, Manila, Philippines.
- Karacaoğlu, S. (2021). Toplum Temelli Turizm ve Yerel Halk: Kavramlar, Konular ve Örnekler. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kaygalak, S., Usta, Ö., Günlü, E. (2013). Mardin’de Turizm Gelişimi İle Otantik Olgusu Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 24(2), 237-249.
- Kim, K. (2002). The Effects of Tourism Impacts upon Quality of Life of Residents in the Community. Doctoral Dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University, USA.
- Kozak, N., Akoğlu-Kozak, M., Kozak, M. (2011). Genel Turizm (11. Baskı). Ankara. Detay Yayıncılık.
- Köktürk, M. (2017). Eleştirel Yazılar-3: Toplum ve Kültür. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Law, C.M. (2002). Urban Tourism. The Visitor Economy and Growth of Large Cities. London: Continuum.
- Lea, J. (2001). Tourism and Development in the Third World. Routledge.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (Çev: O. Akınhay, D. Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mathieson, A., Wall, G. (1982). Tourism, Economic, Physical and Social Impacts, London: Longman.
- Nicholls, R. (2008). Customer-to-Customer Interaction in the World of E-Service. Service Management, 3(499), 97-104.
- Özey, R. (2012). Beşeri Bölgeler Coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınevi.

- Özey, R. (2017). *Günümüz Dünya Sorunları* (9. Baskı). İstanbul: AktifYayınevi.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özoğul B., Bulut, İ. (2021). Kırsal Turizm Açısından İbradı İlçesi'nin Doğal, Kültürel ve Tarihi Çekiciliklerinin Değerlendirilmesi, *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi* 5(2), 1-20.
- Pearce, D.G. (1993). *Fundamentals of Tourist Motivation, Tourism Research: Critiques and Challenges*, London: Routledge.
- Pearce, P. (1982). *The Social Psychology of Tourist Behaviour*. Oxford: Pergamum Press.
- Phongpaichit, P., Mingmongkol, S. (1984). Bangkok Masseuses: Holding up the Family Sky, Official Blessings for the Brothel of Asia, *Leisure, Recreation and Tourism Abstracts*, 9(2): 84.
- Pizam, A., Milman, A. (1986). The Social Impacts of Tourism, *Tourism Recreation Research*, 11(1), 29-33.
- Ratz, T. (2000). The Socio-Cultural Impacts of Tourism Case of Lake Balaton, Czech. https://www.academia.edu/2660161/The_Socio_Cultural_Impacts_of_Tourism_The_Case_of_Lake_Balaton (Erişim: 11.07.2023).
- Ray, S. (2018). LGBTİ'lerin Mekânsal Eğilimi ve Homofobinin Mekânlara Yansıması: Antalya Örneği, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Richards, G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford: CABI.
- Rogers, S.C. (2002). Which Heritage? Nature, Culture and Identity in French Rural Tourism, *French Historical Studies*, 25(3), 475-503.
- Seiler-Baldinger, A. (1986). Some Impacts of Tourism on Traditional Yagua and Ticuna Cultures, *Leisure, Recreation and Tourism Abstracts*, 11(1), 25.
- Schoenmakers, H. (2012). *The Power of Culture-A Short History of Anthropological Theory about Culture and Power*, Groningen: University of Groningen, Globalisation Studies Groningen.
- Smith, M.K. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*, Routledge.
- Sociological Abstracts. (1973). *Comportamientos Sociales Y Turismo*, 21, 922.
- Şanlıöz-Özgen, H.K., Dilek, S.E., Türksoy, S.S., Kaygalak-Çelebi, S. (2016). *Sürdürülebilir Turizm Yönetimi* (Edt: N. Koçak). Ankara: Detay Yayıncılık.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı On Birinci Kalkınma Planı (2019). "Turizm" https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf
- Thanh-Dam, T. (1984). The Dynamics of Sex Tourism: The Case of Southeast Asia, *Leisure, Recreation and Tourism Abstracts*, 9(2), 83.
- Tokmak, C. (2019). *Sürdürülebilir Turizmde Yerel Memnuniyet, İçinde* (Edt: O.

- Türkey, İ. Çalık) Sürdürülebilir Turizm: Gösterge Geliştirme ve Ölçme Yaklaşımı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tosun, C. (2002). Host Perceptions of Impacts: A Comparative Tourism Study. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 231-253.
- Tuna, M. (2012). Turizm Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2606.
- Turizm Gazetesi (2023). “İspanya’da önlemlere rağmen bazı bölgelerde fuhuş ve müstehcen partiler önlenemiyor” <https://www.turizm gazetesi.com/haber/ispunya-da-onlemlere-ragmen-bazi-bolgelerde-fuhus-ve-mustehcen-partiler-onlenemiyor/85546> (Erişim: 27.08.2023).
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2015). Beşeri Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekân. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türker, N. (2022). Turizm Sosyolojisi. İçinde (Edt: N. Ayaz) A’dan Z’ye Turizm. Ankara: Detay Yayıncılık.
- UNESCO (2009). World Report Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185202> (Erişim: 03.07.2023).
- UNWTO (2023a). “EU Guidebook on Sustainable Tourism for Development” <https://www.unwto.org/EU-guidebook-on-sustainable-tourism-for-development> (Erişim: 18.02.2023).
- UNWTO (2023b). “Framework Convention on Tourism Ethics” <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421671> (Erişim: 07.07.2022).
- UNWTO (2023c). “Tourism and Culture” <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (Erişim: 07.07.2022).
- Uslu, A., Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/ Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 3(3), 305-314.
- Wahap, S. (1978). Tourism, Development or Imperilment: Economic and Social Effects of Tourism, *Tourismus-Entwicklung und Gefährdung*, Studienkreis für Tourismus, E.V., Starnberg: 29-43.
- Williams, P. (1988). The Geography of Prostitution. Part 1: The East”, the *Geographical Magazine* 3, 2-5.
- Yeşiltaş, M. (2015). Turizm Sektöründe Planlama, Planlamanın Önemi ve Türleri, İçinde (Edt: D. Küçükaltan, H. Çeken, Ş.O. Mercan), Değişik Perspektiflerle Turizm Politikası ve Planlaması, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2017). Culture Kelimesinin Etimolojisi, İçinde (Edt: C. Ergün, S. Ögreci) Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları. Ankara: Gece Kitablığı.
- Yılmaz, B.S. (2007). Turizmin Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel ve Çevresel Etkileri, İçinde (Edt: O. İçöz), Genel Turizm: Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler. Ankara: Turhan Kitabevi.

Yusufoğlu, Y. (2005). Küreselleşme @ Emperyalizm. İstanbul: Belge Yayınları.

Zimolzak, C.E., Stansfield, C.A. (1983). The Human Landscape. Geography and Culture, Ohio.